

- проф. Б. М. Данилишина. – К. : Фенікс, 2008. – 312 с.
3. Синергетика и методы науки. – СПб. : Наука, 1998. – 439 с.
4. Соціальний розвиток України: сучасні транс-

формації та перспективи / С. І. Бандур, Т. А. Заяць, В. І. Куценко та ін.; за заг. ред. д.е.н., проф., чл.-кор. НАН України Б. М. Данилишина. – 2-ге вид. допов. і перероб. – Черкаси : Брама-України, 2006. – 620 с.

УДК 331.101.38

ІННОВАЦІЙНІ МОДЕЛІ ЗАЙНЯТОСТІ В РОЗВИНЕНИХ КРАЇНАХ

Д. А. Баланда

Розвиток сучасної економічної системи супроводжується безперервними інноваційними процесами в усіх її підсистемах. Інститути ринку праці не лише зумовлюють прийняття того чи іншого рішення суб'єктами соціально-трудових відносин щодо виду їх трудової діяльності, але й суттєво впливають на результати формування інноваційного типу зайнятості. В умовах сьогодення розвиток економічної системи ґрунтується на постійному упровадженні інноваційних технологій виробництва. Інститути ринку праці, детермінуючи прийняття тих чи інших рішень, впливають на результати формування зайнятості інноваційного типу. Остання стає реальністю лише за певних економічних і соціально-політичних умов. Вони пов'язані, насамперед, з ефективними економічними та політичними інститутами, високою продуктивністю праці, розвинутими інститутами громадянського суспільства. Поступовий перехід розвинутих країн від традиційної моделі зайнятості до інноваційного типу зумовлюється насамперед ендогенними факторами (перенасиченням ринку продукцією масового виробництва; змінами структури споживання; упровадженням інформаційних технологій; формуванням інтелектуального працівника та інтелектуального споживача й ін.).

Метою статті є виявлення загальних закономірностей розвитку інноваційної зайнятості в країнах з розвинутою ринковою економікою.

Окремі питання формування нового типу зайнятості імпліцитно наявні в працях С. Куз-

неца, Т. Шульца, Г. Беккера, Й. Бен-Порета, М. Блага, в яких відзначається, що інтелектуальні можливості людини все більше стають вирішальним фактором економічного зростання. П. Ромер та Р. Лукас підкреслюють основну значимість чинника інноваційної зайнятості в моделях економічного зростання. Ф. Перру, розкриваючи значення особи в процесі забезпечення економічного зростання, вводить нове поняття «енергія розвитку системи». Яку він трактує як реалізацію творчого потенціалу людини. Новітні риси відносин зайнятості відмічали й теоретики постіндустріального й інформаційного суспільства [1]. Д. Белл, визначаючи постіндустріальне суспільство, наголошує, що в його економіці пріоритети змінилися від переважного виробництва товарів до виробництва послуг, проведення досліджень, організації системи освіти та підвищення якості життя; у цьому суспільстві клас спеціалістів технічного профілю став основною професійною групою і, що найбільш важливо, в якому впровадження нововведень дедалі більшою мірою стало залежати від досягнень теоретичних знань [2]. Е. Тоффлер підкреслював, що інформаційне суспільство докорінно змінить зміст зайнятості, а значить, з'являться нові професії. Нові зайняті більше будуть схожими на незалежних ремісників, ніж на робітників конвеєра.

Зайнятість інноваційного типу як економічну категорію можна розглядати як новітню практику суб'єктів зайнятості різного рівня,

яка дозволяє використовувати відповідний інноваційний потенціал і досягти більш високої якості трудового потенціалу, більш високої маневреності, гнучкості й ефективності для задоволення потреб особи та суспільства. Зайнятість нового типу вже наявна в низці розвинених країн, які набагато раніше обрали інноваційну модель розвитку економіки (США, Японія, країни Західної Європи). Для них характерна не лише висока технологічна культура – більшість держав уже перебувають на етапі постіндустріального розвитку, а інноваційна стратегія стала головною складовою їх державної економічної політики. Безпосередні результати реалізації названої стратегії відображаються у формуванні нової системи відношень у зайнятості: підвищення ефективності та гнучкості зайнятості, інтелектуалізація праці, зростання зайнятості у високотехнологічному комплексі й інститутах інноваційної інфраструктури, підвищення якості людського капіталу тощо.

Незважаючи на наявність ряду спільних рис, формування зайнятості інноваційного типу має свої особливості як у США, так і низці західноєвропейських країн. Серед найбільш значимих такі:

- Сфера зайнятості у США характеризується більш активною участю в трудовій діяльності всіх верств населення, тоді як у європейських країнах упродовж 1978–1994 рр. частка економічно активного населення в загальній чисельності зайнятих скорочувалася (із 65 % до 60). Протягом 2006 р. частка економічно активного населення (віком 15–64 роки) у США становила 75,5 % (для 15 держав ЄС – 71,7 %). Для США також характерна більш висока частка зайнятості жінок (вона зросла протягом 1985–2006 рр. з 59 % до 66,1), тоді як у ЄС цей показник становив 58,5 %.

- На відміну від США, протягом 70–90-х рр. минулого століття в країнах ЄС зростання економічних показників не супроводжувалося збільшенням чисельності зайнятих. Так, упродовж 1973–1996 рр. загальна кількість зайнятих у державах ЄС зросла на 3,6 % (у США – на 4,7 %).

За даними Міжнародної організації праці, протягом 90-х рр. минулого століття тривалість робочого часу найманого працівника у США зросла на 2 % (з 1943 до 1979 годин на рік), у Франції – знизилася на 5,4 % (з 1597 до 1511 годин на рік), у ФРН – знизилася на 6,0 % (з 1573 до 1480 годин на рік) (табл.).

Таблиця

Середня тривалість робочого часу (годин на рік на одного зайнятого) (1979–2006 рр.)

Країна	1979 р.	1983 р.	1990 р.	2001 р.	2006 р.
Австрія	1904	1853	1866	1837	1655
Бельгія		1684	1679	1528	1571
Канада	1832	1780	1788	1801	1738
Данія			1492	1482	1577
Фінляндія	1837	1787	1728	1691	1721
Франція	1806	1712	1657	1532	1564
Німеччина	1732	1697	1583	1446	1436
Італія	1715	1692	1647	1606	1800
Японія	2126	2095	2031	1821	1784
Корея		2734	2514	2447	2305
Нідерланди			1454	1346	1391
Норвегія	1514	1485	1432	1364	1407
Словакія				2026	1749
Швеція	1517	1520	1549	1603	1583
Великобританія	1815	1713	1767	1711	1669
США	1838	1824	1838	1821	1804

Зміни в структурі використання індивідом робочого часу в бік його скорочення спів-

ставні з іншими якісними його змінами. Так, при зменшенні середньорічного фонду робо-

чого часу, суттєво збільшилася напруженість кожної робочої години та значно зріс її хронометраж, особливо на середніх та великих підприємствах (в Японії тривалість робочого року залишалася достатньо значною – на 1/4 довшою, ніж в країнах Заходу), а також зросли непрямі витрати праці й капіталу (у системі освіти, профпідготовки, охорони здоров'я, рекреаційній сфері).

Вивчення національних моделей інноваційної зайнятості має враховувати і такий аспект, як тип національної системи інновацій. Можна виділити такі основні типи національних інноваційних систем: ринкова (США та Великобританія); міжкорпоративна (Японія); соціал-демократична (Скандинавські країни); інтеграційно-європейська (ФРН, Франція, Нідерланди та Італія).

На основі наведених інноваційних систем можна побудувати відповідні національні моделі зайнятості. Поділ є досить умовним, оскільки ту чи іншу країну можна віднести до певної моделі не за всіма параметрами. Так, німецька модель інноваційної зайнятості за одними параметрами близька до європейської континентальної, а за іншими – до японської моделі.

Перша – ліберально-сервісна модель інноваційної зайнятості (США, Великобританія, Канада) має таку специфіку:

- поширеність гнучкої форми зайнятості. Незважаючи на те, що ймовірність вимушеної втрати робочого місця у 1,5–2 рази вища, ніж у європейських країнах, тривалість періоду безробіття є значно коротшою;

- скорочення зайнятості в переробній промисловості в міру прискорення «інформатизації суспільства» та відповідне її зростання у сфері послуг.

- більш активна участь у трудовій діяльності всіх верств населення та менша тривалість періоду безробіття;

- високі показники тривалості робочого часу;

- велике поширення телероботи;

- ліберальне законодавство щодо захисту зайнятості;

- значна частка емігрантів у структурі національних трудових ресурсів (наприклад, у

США – 14,8 %, Канаді – 19,9 %, Австралії – 24,6 %);

- суттєвий розрив у розмірі заробітної плати між висококваліфікованими та працівниками з низькою кваліфікацією (особливо в США);

- менша поширеність самозайнятості (наприклад, у США, Канаді вона становить 6,4–8,7 % за середнього рівня в ОЕСР – 13,1 % [4]).

Для європейської моделі (континентальної, скандинавської, південної) зайнятості в цілому характерні:

- функціональна гнучкість зайнятості, що реалізується на мікрорівні та відображається у значній поширеності гнучких форм зайнятості;

- більш низькі показники тривалості робочого часу порівняно зі США;

- вищий рівень безробіття, у тому числі й хронічного;

- більша поширеність самозайнятості;

- вищий рівень неповної зайнятості (часткової). Так, найбільш поширеною частковою зайнятістю є в Нідерландах (35,5 %) та Швейцарії (25,5 %). Найбільш високі темпи зростання спостерігались у ФРН (із 13,5 % в 1994 р. до 21,9 % в 2006 р.), Нідерландах (із 28,9 % в 1994 р. до 35,5 % в 2006 р.).

У рамках європейської моделі можна виокремити південно-європейську, яка представлена Італією, Іспанією, Грецією та Португалією. Модель зайнятості характеризується значним дуалізмом між традиційним і сучасним секторами.

Для скандинавської моделі характерними особливостями є:

- більш високий рівень зайнятості населення у віці 15–64 років;

- високий рівень освіти, що сприяє зменшенню рівня структурного безробіття.

Формування японської моделі інноваційної зайнятості тісно пов'язане не лише із формальними інститутами ринку праці, але в більшій мірі – з неформальними інститутами, цінностями, некорпоративними ідеалами. Вони визначають патерналістичне ставлення керівництва до персоналу компанії, високу лояльність персоналу до компанії, «гуртки якості»,

залежність оплати праці від стажу та премії, що постійно зростають, а також орієнтацію на внутрішньофірмовий ринок праці й орієнтацію соціальних партнерів на співробітництво тощо.

Протягом останнього десятиріччя нові індустріальні країни Південно-Східної Азії та Китай зробили значний крок у своєму технологічному розвитку, здійснивши перехід на інноваційну модель розвитку економіки. Проте модель зайнятості в цих державах має свої особливості, що накладаються інституційними та не інституційними факторами. В основі економічних успіхів Китаю та Індії лежать багаторічні інвестиції в людський капітал. Значні кошти вкладаються в розвиток вищої освіти. У Китаї університети щорічно готують 0,5 млн учених, інженерів. У США цей показник знаходиться на рівні 60 тис. осіб. В Індії нараховується 2,4 млн молодих фінансистів і професійних бухгалтерів (для порівняння: у США ця цифра становить 1,8 млн), у Китаї кількість молодих інженерів дорівнює 1,7 млн (у США – 700 тис.).

Якщо порівняти розвиток систем зайнятості інноваційного типу країн ОЕСР, ЦСЄ і СНД, то для останніх характерні такі процеси: високі темпи ліквідації робочих місць і їх утворення у новому приватному секторі. При цьому якщо частка традиційних гнучких форм зайнятості (робота за терміновими контрактами та на умовах неповного робочого часу й самозайнятості) залишається достатньо стабільною, проходить зростання зайнятості на основі «нетрудових» договорів чи роботи, що виконується без договору. У країнах ЦСЄ

останніми роками збільшується кількість термінових трудових договорів, але їх частка поки що нижча, ніж у державах ЄС (до 10 %). Отже, можна констатувати зростання неформальної складової гнучкої зайнятості в багатьох країнах ЦСЄ.

Таким чином, розвиток інноваційного типу зайнятості не позбавлений протиріч як у національному вимірі, так і загальносвітовому. У загальносвітовому масштабі він супроводжується не лише позитивними тенденціями, але й негативними (наприклад, зростанням безробіття). Так, в одній з доповідей генерального директора МОП Х. Сомаві «Зміна моделей та структур у сфері праці» зазначалося, що цінність роботи значно зменшується. Більшість економістів розглядає її лише як фактора виробництва та товар, загальнонаціональне ж значення людської праці, сім'я та община відходять на другий план.

ЛІТЕРАТУРА

1. Perroux F. L'Économie du XXe siècle. Paris: Presses Universitaires de France. Reprinted in 1991 by Presses universitaires de Grenoble: OEuvres complètes / F. Perroux. – 1961. – Vol. 1. – 247 p.
2. Bell D. Notes on the Post-Industrial Society / D. Bell // The Public Interest. – 1967. – № 7.
3. Fishlow F. Growing Apart. The Causes and Consequences of Global Wage Inequality / F. Fishlow, K. Parker. – N. York, 1999. – P. 70.
4. Blanchflower I. Self-employment: More May Not Be Better / I. Blanchflower // NBER. WP10286. – 2004. – February. – P. 25.